

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПАТЕНТОВЛАСНИКА

TO THE QUESTION OF VIOLATION OF THE RIGHTS OF A PATENT OWNER

**Кириченко Т.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
факультету № 6**

Харківський національний університет внутрішніх справ

**Басва Л.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
факультету № 6**

Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено висвітленню проблеми захисту патентних прав. Сьогодні ми не можемо сказати, що законодавство, яке регулює відносини стосовно захисту патентних прав, є досконалим та відповідає міжнародним стандартам. Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки» та ін. не містять у собі ні визначення самого поняття «порушення», ні відповідних способів захисту прав патентовласника.

Незважаючи на те що патентне право існує дуже багато років, сьогодні в Україні не існує ефективного механізму цивільно-правового захисту патентних прав.

Головне завдання національної патентної системи – інтеграція до міжнародних патентних систем та забезпечення охорони прав патентовласників у межах створюваного єдиного патентного простору, а також, за можливості, створення універсального механізму захисту патентних прав.

Проблема полягає у тому, що як у національному, так і в міжнародному законодавстві відсутні чіткі критерії визначення змісту самих суб'єктивних прав винахідника, що мають бути забезпечені патентом, і, відповідно, визначення порушення патентних прав.

Вирішенням даного завдання є визначення та тлумачення формули винаходу. Сьогодні відсутні загальні прийоми застосування судами тлумачення формули винаходу під час розгляду відповідних справ.

У разі виникнення спору про порушення виключного права патентовласника і вирішення питання, чи є склад цивільно-правового порушення, інакше, чи є в наявності всі обов'язкові умови цивільно-правової відповідальності, слід визначити обсяг прав «з патенту», використовуючи за необхідності опис винаходу. І знову постає потреба в чіткому юридичному алгоритмі тлумачення формули винаходу.

Встановлення ж «змісту» формули (адміністративно-правові відносини) – це компетенція патентного відомства (Державного департаменту з інтелектуальної власності при Кабінеті Міністрів України).

Ключові слова: винаходи, корисні моделі, порушення прав патентовласника, способи захисту прав патентовласника.

The article is intended to cover the problem, protection of patent rights. Today, we cannot say that the legislation governing patent protection is perfect and in line with international standards. The Laws of Ukraine «On Protection of Rights to Inventions and Utility Models», the Law of Ukraine «On Protection of Rights to Industrial Designs» and other laws do not contain either a definition of the concept of infringement or appropriate ways to protect the rights of the patent owner.

Despite the fact that patent law has existed for many years, today in Ukraine there is no effective mechanism for civil protection of patent rights.

The main task of the national patent system is integration into international patent systems and ensuring the protection of the rights of patent owners within the created single patent space. And also, if possible, the creation of a universal mechanism for patent protection.

The problem is that in both national and international law there are no clear criteria for determining the content of the very subjective rights of the inventor to be secured by a patent and, accordingly, the definition of infringement of patent rights.

The solution to this problem is to define and interpret the claims. To date, there are no general methods of application by courts of interpretation of the claims in the relevant cases.

If there is a dispute about the violation of the exclusive right of the patent owner and the question of whether there is a civil violation, otherwise, whether there are all the mandatory conditions of civil liability, should determine the scope of rights «from the patent», using if necessary of the invention. And again there is a need for a clear legal algorithm for interpreting the claims.

Establishing the «content» of the formula (administrative and legal relations) is the competence of the patent office (State Department of Intellectual Property under the Cabinet of Ministers of Ukraine).

Key words: inventions, utility models, infringement of patent owner 's rights, ways of protection of patent owner 's rights.

Роздробленість патентного захисту також порушує низку інших питань. По-перше, безсумнівно, багато витрачених ресурсів за патентних заявок на той самий винахід. По-друге, аналіз системи охорони та захисту суб'єктивного права на об'єкти промислової власності вказує, що існують у даній сфері багато проблем. Для досягнення цієї мети слід проаналізувати поняття та особливості порушення прав патентовласників, установити відмінності охорони від захисту права промислової власності та визначити наявність проблем у даній сфері.

Методологічною основою даної статті стали праці українських, зарубіжних учених – фахівців у сфері захисту прав промислової власності, серед яких – Є.П. Гаврилов, В.М. Дементьєв, Е.Н. Єфімов, В.І. Жуков, І.А. Зенін, Ю.М. Каплиця, І.С. Маміюфі, І.С. Мухамедшина, Л.І. Підшибіхіна, В.П. Расохін, Ю.І. Свядосць, Є.Н. Мірошник та деякі інші.

Судова практика у цій категорії справ, яка є досить поширеною, потребує саме деталізації змісту порушень, визначення особливостей доказування тощо. Отже, актуальним для наукового дослідження залишається питання порушення патентних прав. У науковій літературі відсутні монографічні дослідження з тематики дослідження.

Порушення патентних прав та порядок і способи захисту цих прав було предметом дослідження окремих науковців, які здійснюють свої наукові дослідження у царині права інтелектуальної власності [4–8]. Водночас поодинокий характер таких досліджень не вирішує комплексно вказану проблематику, що вказує на актуальність даного наукового дослідження.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у тому, щоб на основі аналізу наукової літератури та відповідних нормативно-правових актів визначити зміст порушення у разі порушення патент-

них прав та надати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цих відносин, а також проаналізувати питання охорони самого суб'єктивного права (воно в науці цивільного права також залишається невирішеним).

Почнемо з того, що види порушень патентних прав визначено у спеціальному законодавстві, яке врегулює відносини, пов'язані з неправомірним використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», будь-яке посягання на права власника патенту, що передбачені ст. 28 цього Закону, вважається порушенням прав власника патенту, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України [1].

Така ж норма міститься й у Законі України «Про охорону прав на промислові зразки» (ст. 20) [3]. Ми бачимо, що законодавець не визначає переліку порушень прав на об'єкти патентного права, а вказує на те, що будь-яке посягання на патентні права, які визначені законом, є порушенням. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 50) міститься перелік дій, які вважаються порушенням авторського права та суміжних прав [10].

Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Про охорону прав на промислові зразки» не містять ані переліку порушень, ані визначення змісту порушень патентних прав, а це є відповідною проблемою, яка негативно впливає на відносини, які регулюються вищевказаними законами [1]. Узагалі порушення прав патентовласника визнається будь-яке використання винаходу (корисної моделі), що здійснюється без його дозволу, крім випадків, прямо передбачених законом (йдеться про дії, які не визнаються порушенням прав патентовласника, передбачені ст. 31 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»: право попереднього користувача, використання без комерційної мети, з науковою метою, у порядку експерименту, за надзвичайних обставин тощо) [4, с. 23–29]. Такий висновок базується на аналізі статей 28, 34 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Вищий господарський суд України (далі – ВГС України) таке неправомірне використання називає несанкціонованим [1]. Зокрема, як указує ВГС України у п. 82 Постанови Пленуму № 12 від 17.10.2012 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності», будь-яке несанкціоноване використання прав інтелектуальної власності на об'єкти патентних прав іншими особами є встановленим фактом позадогворного порушення патентних прав [13].

Як ми вище казали, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не дає визначення самого порушення права патентовласника [1]. Але в юридичній літературі дається поняття порушення права. Так, на думку І. Маміоффі, порушення права патентовласника вважаються будь-які дії особи, яка недозволено застосувала запатентований винахід у промислових чи торгових цілях та будь-яким чином використовувала винахід публічним способом, тобто відкрито. При цьому не має значення, застосував порушник чужий винахід у своїх інтересах чи в інтересах інших осіб [18, с. 15].

У класичній юридичній літературі дається таке визначення поняття: порушення патенту – це контрафактна (франц. – *contrafaçon*) дія, тобто дія, спрямована на порушення чужого патенту. Треті особи зобов'язані утриматися від таких дій із використання винаходів, які має право вчиняти виключно патентовласник. Із цього приводу цього актуальним залишається вислів А. Пиленко: «Хто порушить право або привілей на винахід, той понад винагороду привілейованого за понесені їм збитки піддається грошовому стягненню від ста до трьохсот карбованців» [19, с. 391].

Усі національні законодавства передбачають межі дії патентної монополії: територіальні, часові, предметні. Тобто виключне право на винахід повинно бути дійсним, діяти на визначеній території певний час. Так, згідно з п. 4 ст. 6 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» п. 4 ст. 6» (далі – Закон), строк дії патенту України на винахід становить 20 років від дати подання заявки до Установи [1]. Європейський патент, який у країнах ЄС прирівнюється до національного, діє строком 20 років від дати подання заявки. Дія виключного права на європейський патент, згідно зі ст. 64 ЄПК, починається з дати публікації повідомлення про його видачу [9].

Поряд із територіальними існують предметні межі, тобто «предметні межі патентних прав». Вони визначаються патентною формулою. Так, згідно з п. 5 ст. 6 Закону, обсяг правової охорони, що надається, визначається формулою винаходу. Тлумачення формули повинно здійснюватися в межах опису винаходу (корисної моделі) та відповідних креслень [1].

Під час визначення порушення права на винахід, що впливає з патенту, слід мати на увазі три принципово важливих положення суті самої формули винаходу:

1. Формула поширюється на об'єкти, що містять усі ознаки (елементи або частини), зазначені у цій формулі.
2. Формула поширюється на об'єкти, що мають усі ознаки (елементи або частини), наведені у цій формулі, плюс будь-які додаткові ознаки.
3. Формула не поширюється на об'єкти, що включають менше ознак (елементів або частин), аніж зазначено у цій формулі.

Із наведеного випливає загальне правило: обсяг охорони, забезпечений формулою, зворотно пропорційний кількості зазначених у ній ознак, тобто чим довша формула, тим більше обмежений винахід; чим коротша формула, тим ширше обсяг охорони. Це положення можна проілюструвати простим прикладом. Під словом «машина» зазвичай розуміється механізм або поєднання механізмів, які призначені для перетворення енергії або проведення робіт. Поняття «друкарська машина» охоплює вже значно менше число машин. Ще більше звукує їхнє коло поняття «друкарська машина електрична». Те ж стосується й ступеня конкретності ознак, наведених у формулі. Наприклад, поняття «електрична машина» ширше від поняття «електричний двигун». Отже, для вирішення питання про те, чи підпадає якийсь пристрій, спосіб або речовина під дію патенту і, відповідно, чи відбувається порушення патенту, необхідно у першу чергу перевірити, чи не збігаються ці об'єкти із запатентованим винаходом за дослівного прочитання патентної формули [21, с. 13].

В одному з рішень Верховного суду США дано аналогічну вказівку: «Обсяг захисту, гарантований кожним патентом, обмежується тим винаходом, який охарактеризований у патентній формулі, якщо її читати з урахуванням опису до патенту...» [4, с. 23–29].

Ознаки винаходу, наведені у патентній формулі в загальному вигляді, як правило, пояснюються в описі конкретними прикладами здійснення винаходу, однак останні не можуть бути використані для лімітації меж дії патенту.

Водночас, щоб спростити читання формули і зробити її більш доступною, іноді окремі ознаки характеризують вузькими конкретними термінами, але до опису винаходу вводять розділи, що дають розширювальне тлумачення термінів, прийнятих у формулі. Це особливо характерно для практики Патентного відомства США. В описі до патенту США № 2941746, виданому в 1960 р. на верстат для намотування електричного кабелю, перед власне описом конструкції верстата є такий розділ: «Під час опису розглянутого варіанта здійснення винаходу, зображеного на кресленні, для ясності використовується конкретна вузька термінологія. Однак винахід не обмежується прийнятими термінами, і необхідно

мати на увазі, що кожен такий термін охоплює усі еквівалентні елементи, які працюють аналогічним чином та використовуються для вирішення того ж завдання» [12]. Наприкінці опису зазначено: «Верстати, виконані відповідно до цього винаходу, можуть бути використані для намотування і розмотування не тільки електричного кабелю, як це описано вище і зазначено в патентній формулі, а й для гнучкого шланга». Подібні верстати можуть бути застосовані також під час перекачування рідини, наприклад для дозаправлення паливом у повітрі одного літака з іншого літака. Відповідно до викладеного, термін «електричний кабель», застосований у наведеній нижче патентній формулі, охоплює такі еквівалентні кабелі, як гнучкий шланговий канат, що можуть бути використані у верстаті, виконаному відповідно до цього винаходу [2, с. 252].

Висновки з проведеного дослідження. Під час оцінки ознак винаходу велике значення має кожна ознака. Несуттєвими є тільки ті ознаки, які не є обов'язковими. Навіть неповне використання винаходу (використання його окремих ознак), може призвести до порушення права патентовласника.

Дуже важливим питанням під час визначення змісту поняття «порушення» є також питання про охорону самого суб'єктивного права, воно в науці цивільного права також залишається невирішеним. Питання відносно права патентовласника, як було відзначено, ускладнюється тим, що зміст зазначеного суб'єктивного права визначається формулою винаходу, що закріплюється в патенті і визначає межі захисту цього права [5, с. 26–29; 12].

Так, згідно з п. 2 ст. 28 Закону «Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (далі – Закон) [1], патент надає його власнику виключне право використовувати винахід (корисну модель) на свій розсуд, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів. Це право включає також можливість заборонити використання винаходів іншим особам, окрім випадків, коли таке використання не є порушенням.

Важливим аспектом питання про порушення патенту є визначення того, на що поширюється дія патенту, що саме він охороняє і що залишається за його межами.

Установлення меж дії патенту – одна з основних проблем патентного права. Відмежування патентних прав окремих конкуруючих патентовласників являє собою одне з головних завдань, що має вирішувати право. Ураховуючи те, що в Україні структура патентної формули складена за німецькою системою, доцільно було б розглянути німецьку доктрину із цього питання.

Відомо, що в німецькій правовій доктрині вчення про межі дії патенту посідає особливе місце. Німецька теорія і судова практика з особливою старанністю займалися питаннями встановлення меж дії патенту і розробили для цього велику й складну систему правил. У результаті була створена казуїстична система, заснована на судовій практиці і пристосована до ефективного захисту інтересів патентовласників. Розроблення цієї системи було зумовлене прагненням монополій найповніше охопити ринок за допомогою патентів. Навіть тлумачення патентної формули, тобто виконання обсягу охорони патенту, як вірно відзначив І. Хейфець, який деякий час вивчав цю систему, було пристосоване до інтересів монополістичних організацій [23, с. 16–19]. З'являється потреба надати діючим патентам ширші межі, тобто тлумачити розширювальний обсяг охорони, наданий патентом [12; 4, с. 23–24]. До 1914 р., у довоєнний період картелювання, коли широке тлумачення і захист патенту були засобом боротьби з аутсайдерами і перешкождали виходу окремих членів зі складу картелів, практика Райхсгерихта була спрямована на всебічне поширення тлумачення сфери дії патенту [12].

Не викликає сумніву той факт, що патент – це документ, який видано компетентним державним органом –

патентним відомством, що засвідчує виключне право його власника на винахід. Але головне призначення патенту полягає не у наданні патентовласнику можливості використовувати винахід, а в утриманні всіх третіх осіб від використання запатентованого винаходу.

Патентовласник може самостійно використовувати винахід, який йому належить, шляхом організації промислового підприємства. Власник патенту може передавати на підставі договору право власності на винахід будь-якій особі, яка стає його правонаступником (п. 6, ст. 28. Закону). Власник патенту може надати будь-якій особі дозвіл (ліцензію) на використання винаходу на підставі ліцензійного договору (п. 7, ст. 28 Закону) [1]. За ліцензійним договором власник патенту передає право на використання винаходу іншій особі, яка бере на себе зобов'язання, що стосується виключної ліцензії. Ліцензіар передає право на використання винаходу ліцензіату в певному обсязі на визначеній території на обумовлений строк, залишаючи за собою право використовувати винахід у частині, що не передається ліцензіату, при цьому ліцензіар не має права надати ліцензію на використання винаходу іншій особі на цій же території в обсязі наданих ліцензіату прав (п. 7 ст. 28 Закону) [1].

Водночас не можна виключити той факт, що окремі особи можуть використовувати винахід у період дії виключних прав, без згоди патентовласника і навіть усупереч його волі. Таке використання може мати як комерційний, так і некомерційний характер.

Одночасно з позитивним правом на особисте використання винаходу патентовласник має можливість заборонити його використання будь-яким третім особам. Якщо винахід є вдосконаленням відповідних об'єктів, виключними правами на які володіють інші особи, з ними повинно бути досягнуто узгодження щодо використання розробок, які їм належать. Якщо вони відмовляються видати ліцензію, патентовласник вправі звернутися до суду з позовом про розірвання ліцензійного договору. Одночасно з позитивним правом на одноособове використання розробки патентовласник вправі заборонити її використання третім особам. В обох випадках йдеться про одне і те ж право, адже виключному праву патентовласника на використання розробки кореспондує обов'язок усіх третіх осіб утриматися від дій, які порушують це право.

Ще одним чинником, який впливає на визначення обсягу винаходу, тобто межі прав патентовласника, є узагальнення ознак винаходу. Існує зв'язок, який виражається у такій залежності: обсяг прав патентовласника залежить від ступеня узагальнення ознак винаходу, а при за наявності у формулі парних залежних ознак на обсяг впливає тільки ступінь узагальнення видових ознак. Ураховуються тільки ті ознаки, які входять у незалежний пункт формули винаходу. Якщо розглядати вказані парні ознаки сумісно як одну ознаку, то очевидно, що узагальнення його родової частини не призводить до узагальнення цієї однієї ознаки у цілому. Поділ такої ознаки на родову та видову частини, перша з яких розташована в обмежувальній частині формули, а друга – у відмітній, примушує розглядати ці частини як окремі ознаки [17, с. 11–18].

До узагальнення ознак формули винаходу, які впливають на спільність формули, слід віднести зняття необґрунтованих обмежень, пов'язаних з указівкою в назві винаходу галузі його застосування, оскільки назва є ознакою чи сукупністю ознак винаходу.

Іноді автори вказують у формулі винаходу невиправдано вузьку галузь використання в назві винаходу, наприклад «пристрій для контролю електричного ланцюга схеми управління локомотивом», «пристрій для гальмування в період пробігу основ'язальної машини» (сутність технічного рішення не пов'язується зі специфікою даних машин) [23, с. 16–19].

Не викликає сумніву, що включення у формулу винаходу двох чи більше альтернативних ознак збільшує обсяг винаходу. До даного засобу вдаються тоді, коли та чи інша ознака об'єкта винаходу може бути замінена іншою, еквівалентною. Еквівалентність дає змогу вибрати будь-яку з них. Не можна відкинути ці ознаки, оскільки наявність однієї з них у загальній сукупності ознак є необхідною, можна узагальнити їх одним поняттям. У цьому разі нормативні правила дають змогу перелічувати у формулі винаходу всі еквівалентні ознаки у вигляді альтернатив [18, с. 11–15].

Аналізуючи патентну літературу з питання збільшення обсягу винаходу за використання у формулі альтернативних ознак, ми можемо відзначити, що коли альтернативні ознаки виключають одна одну, то сполучник «чи» має виключно розподільне значення. Якщо ж пов'язані цим сполучником ознаки не виключають одна одну і можуть існувати в об'єкті і роздільно, і спільно, то сполучник «чи» має з'єднально-роз'єднувальне значення. Залежно від значення цього сполучника обсяг винаходу, який виражено формулою, може бути більшим або меншим.

У патентній літературі показано, що захист у якості винаходу частини об'єкта може значно розширити обсяг винаходу порівняно із захистом цього об'єкта у цілому [8, с. 32].

На практиці часто виникає питання, як судити про вплив вибору виду та масштабу об'єкта на обсяг винаходу, якщо обсяг понять для різновидових об'єктів непорівняний. У технічній літературі відзначається, що складання формули винаходу не зводиться тільки до узагальнення понять, оскільки для такої логічної операції необхідно мати вже готове вихідне поняття (об'єкт винаходу), яке й підлягає логічному перетворенню з метою

збільшення обсягу. Через те, що внаслідок узагальнення понять не може змінитися ні вид об'єкта винаходу, ні його масштаб (частина чи ціле), ці характеристики об'єкта захисту повинні бути визначені раніше, під час вибору вихідного поняття.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Порушенням права патентовласника вважаються будь-які дії особи, яка недозволено застосувала запатентований винахід у промислових чи торгових цілях та будь-яким чином використовувала винахід публічним способом, тобто відкрито.

2. Обсяг охорони, забезпечений формулою, зворотно пропорційний кількості зазначених у ній ознак, тобто чим довша формула, тим більше обмежений винахід; чим коротша формула, тим ширше обсяг охорони.

3. Під час розгляду питання про порушення патенту кожен пункт формули повинен бути проаналізований окремо, подібно до одноланкової формули.

4. Під час тлумачення необхідно враховувати, що об'єкт винаходу характеризується всією сукупністю ознак, перелічених в обох частинах формули.

5. Під час оцінки ознак винаходу враховується роль кожного з них у забезпеченні вирішення поставленого завдання.

6. Зміст зазначеного суб'єктивного права залежить від формули винаходу, що закріплюється в патенті і визначає межі захисту цього права

7. «Використання» є поняттям збірним і містить у собі виготовлення, пропозицію до продажу, застосування або ввезення, зберігання, інше введення в господарський обіг. Тлумачення ж наведених понять у юридичній літературі є неоднаковим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1771-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 37. Ст. 307.
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3689-12/page2>.
3. Про охорону прав на промисловий зразок : Закон України від 15.12.1993. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3688-12/page2>.
4. Работягова Л. Правова охорона винаходів і корисних моделей в Україні та зарубіжних країнах. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 8. С. 23–29.
5. Чернадчук Т. Щодо захисту цивільних прав: деякі аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 12. С. 26–27.
6. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Москва : Юрид. лит., 1967. С. 218.
7. Вербицька Н. Випробовування України інтелектуальною власністю: політична та комерційна складова. *Громадська думка про право творення: Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації: Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»*. Київ, 2012. № 5/10. С. 25–26.
8. Дахно І.І. Право інтелектуальної власності : навчальний посібник ; вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. С. 278.
9. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми від 20 грудня 1996 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2953.0>.
10. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування : Закон України від 27 червня 2007 р. № 1243-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1243-v>.
11. Крижна В.М. Види ліцензійних договорів у патентному праві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених*. 1999. Вип. 5. С. 110–117.
12. Кириченко Т.В. Захист патентного права на основі формули винаходу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. С. 17.
13. Паризька Конвенція про охорону промислової власності : міжнародний нормативно-правовий документ від 20 березня 1883 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
14. Ромовська З.В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. С. 560.
15. Харитонов О.І. Цивільний кодекс України і проблеми вдосконалення законодавства про інтелектуальну власність. *Право України*. 2014. № 2. С. 139–149.
16. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект. Харків, 2002. С. 123–128.
17. Обухов В.А. К вопросу об эквивалентах в патентном деле. *Изобретательство. Патентное дело. Патентная информация*. 1984. № 2. С. 11.
18. Мамиофа И.Э. Основные принципы ответственности за нарушение патента в капиталистических странах. *Ответственность за нарушение патента в капиталистических странах*. Москва : ВНИИПИ, 1985. С. 28.
19. Пиленко А.А. Право изобретателя. Москва : Статут, 2001. С. 688.
20. Обухов В.А. К вопросу об эквивалентах в патентном деле. *Изобретательство. Патентное дело. Патентная информация*. 1984. № 2. С. 28–30.
21. Богуславский М.М. Патентные вопросы в международных отношениях. Москва : АН СССР, 1962. С. 276 с.
22. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношениях. Москва : Юрид. лит., 1974. С. 352.
23. Фурман Э.И., Сольц Л.О. Характерные случаи нарушения патентных прав *Вопросы изобретательства*. 1970. № 10. С. 16–19.
24. Кравченко О. З історії патентів. *Інтелектуальна власність*. 2003. № 7–8. С. 67–69.